

چکیده

کتاب حاضر با روشی توصیفی تحلیلی و با هدف گزارش و ارزیابی دیدگاه طه عبدالرحمن، فیلسوف معاصر مغربی پیرامون رابطه دین و اخلاق انجام گرفته است. عبدالرحمن در آثار خود به نقد اخلاقی مدرنیته غربی پرداخته و از این رهگذر به رابطه دین و اخلاق توجه کرده است. وی ضمن نقد پرسش سقراط در رساله اثیرون، هیچ‌یک از رویکردهای سه‌گانه وابستگی دین به اخلاق، وابستگی اخلاق به دین و استقلال دین از اخلاق را بر نمی‌تابد و می‌کوشد تا با بازتعریف مفاهیمی همچون عقل، عمل و دین پاسخ دیگری برای این مسأله بیابد. وی الگوی اتحاد ایمانی دین و اخلاق را جایگزینی مناسب برای رویکردهای فلسفی سه‌گانه می‌داند. عبدالرحمن در راستای بساختن مدرنیته اسلامی، علاوه بر نقد مدرنیته غربی از نقد سنت اسلامی نیز غفلت نکرده است و در این راستا به تفصیل به نقد سنت فقهی، فلسفی و کلامی موجود در جهان اسلام و آفت‌های آن‌ها می‌پردازد. اگرچه نگاه نقادانه و اصلاح‌گرایانه عبدالرحمن به سنت اسلامی در بردارنده دقت‌هایی ارزشمند و آسیب‌شناسی‌هایی درخور تأمل است، پاسخ وی به پرسش فلسفی پیرامون رابطه دین (به معنای عام) و اخلاق با نقدها و کاستی‌هایی روبروست. با این حال در خصوص رابطه دین (به معنای خاص، یعنی شریعت) و اخلاق، در ساحت دین‌شناسی و اجتهاد، شواهد فراوانی وجود دارد که عبدالرحمن به نوع خاصی از وابستگی دین به اخلاق معتقد است. همچنین عبدالرحمن درباره رابطه دین و اخلاق در ساحت دین‌داری، تحت تأثیر تصوف اسلامی، در مراحل رشد عقلانی، از وابستگی عقل به شرع و در مراحل کمال عقلانی از تلازم و اتحاد عقل و شرع دفاع می‌کند. این کتاب ضمن تشریح دیدگاه‌های عبدالرحمن پیرامون رابطه دین و اخلاق، کوشیده است تا از منظر فلسفی به نقد و ارزیابی آن‌ها بپردازد.

فهرست

- ۷ چکیده
- ۱۳ پیش‌گفتار
- ۱۴ رابطه دین و اخلاق در جهان اسلام در دوران معاصر
- ۱۷ پیشینه پژوهش
- ۲۱ فصل اول: عقل، عمل و زبان از منظر طه عبدالرحمن
- ۲۱ ۱.۱ مفهوم عقل نزد طه عبدالرحمن
- ۲۳ ۱.۱.۱ نقد عقلانیت مجرد در مدرنیته‌ی غربی
- ۲۴ ۱.۱.۱.۱ نقد مدرنیته‌ی غربی در تعریف عقلانیت
- ۲۸ ۱.۱.۲ ضعف مدرنیته‌ی غربی در تبیین کارکرد عقلانیت
- ۳۱ ۱.۱.۳ عقل عملی، انواع و ملاک‌های آن از منظر طه عبدالرحمن
- ۳۲ ۱.۱.۳.۱ عقل مسدّد
- ۳۲ ۱.۱.۳.۲ عقل مؤید
- ۳۳ ۱.۱.۳.۳ عقلانیت ایمانی
- ۳۳ ۱.۱.۴ نسبت عقل و اخلاق
- ۳۶ ۱.۲ مفهوم عمل نزد طه عبدالرحمن
- ۳۸ ۱.۳ مفهوم زبان در اندیشه‌ی طه عبدالرحمن
- ۴۹ فصل دوم: ماهیت اخلاق از منظر عبدالرحمن

۲۰۱ انسان‌شناسی عبدالرحمن ۴۹

۲۰۱.۱ نقد سیاست به عنوان هویت انسان ۵۰

۲۰۱.۲ نقد عقل به عنوان هویت انسان ۵۰

۲۰۱.۲.۱ نقد روش در عقلانیت مدرن ۵۰

۲۰۱.۲.۲ نقد غایت در عقلانیت مدرن ۵۱

۲۰۲ دین‌شناسی عبدالرحمن ۵۳

۱.۲.۱ تصور جلالی از آمریت الهی ۵۴

۲.۲.۱ تصور جمالی از آمریت الهی ۵۵

۲.۳ اخلاق‌شناسی عبدالرحمن ۵۸

۲.۳.۱ نقد اخلاق مدرن ۵۸

۲.۳.۱.۱ پیش فرض‌های اخلاق غیراسلامی از نظر عبدالرحمن ۵۸

۲.۳.۱.۱.۱ پیش فرض تمایز عقل و شرع ۵۹

۲.۳.۱.۱.۲ پیش فرض تمایز عقل و قلب ۶۱

۲.۳.۱.۱.۳ پیش فرض تمایز عقل و حس ۶۳

۲.۳.۱.۱.۴ پیش فرض تمایز عقل و اخلاق ۶۵

۲.۳.۱.۱.۵ پیش فرض تمایز انسان از حیوان به واسطه عقل محض ۶۷

۲.۳.۲ نظریه اخلاق اسلامی عبدالرحمن ۶۹

۲.۳.۲.۱ صفت اخلاقی برای انسان ۶۹

۲.۳.۲.۲ صفت دینی برای اخلاق ۷۰

۲.۳.۳ جایگاه اخلاق و مرزهای آن ۷۱

۲.۳.۳.۱ اخلاق و عقل ۷۱

۲.۳.۳.۲ اخلاق و مدرنیته ۷۱

۲.۳.۳.۳ اخلاق و فلسفه ۷۴

۲.۳.۳.۴ اخلاق و اصول فقه ۷۷

۲.۳.۳.۵ اخلاق و فقه ۸۲

فصل سوم: رابطه‌ی دین و اخلاق از نظر عبدالرحمن ۹۱

۳.۱ اقتضائات وابستگی اخلاق به دین ۹۲

۳.۱.۱ ایمان به خداوند ۹۲

۳.۱.۲ اراده الهی ۹۳

۳.۲ اقتضائات وابستگی دین به اخلاق ۹۵

۳.۲.۱ اراده خیر و جاودانگی روح ۹۷

۳.۲.۲ اراده خیر و وجود خدا ۹۷

۳.۲.۳ نقد وابستگی دین به اخلاق ۹۷

۳.۲.۳.۱ تأثیرپذیری از راه مقابله ۹۷

۳.۲.۳.۲ تأثیرپذیری از راه مقایسه ۹۸

۳.۳ اقتضائات استقلال اخلاق از دین ۹۹

۳.۳.۱ نقد استقلال اخلاق از دین ۱۰۰

۳.۴ الگوی ایمانی و اتحاد اخلاق و دین ۱۰۴

۳.۴.۱ رد چند پیش فرض ۱۰۶

۳.۴.۱.۱ اصل در دین حفظ شعائر ظاهری است ۱۰۶

۳.۴.۱.۲ اصل در اخلاق حفظ افعال کمالی است ۱۰۶

۳.۴.۱.۳ اخلاق منحصر در افعال معدودی است ۱۰۷

۳.۴.۱.۴ فلسفه نظروری استدلالی است ۱۰۸

فصل چهارم: تحلیل و ارزیابی نظریه اخلاقی عبدالرحمن ۱۱۱

۴.۱ مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر اندیشه اخلاقی طه عبدالرحمن ۱۱۲

۴.۱.۱ تصوف اسلامی ۱۱۲

۴.۱.۲ رنسانس عربی ۱۱۳

۴.۲ بررسی دستاوردهای نظام فکری عبدالرحمن در حوزه دین و اخلاق ۱۱۵

۴.۲.۱ دیدگاه عبدالرحمن راجع به رابطه عقل و اخلاق ۱۱۵

۴.۲.۲ دیدگاه عبدالرحمن درباره رابطه اخلاق و شریعت ۱۱۶

۴.۲.۲.۱ نقد اول ۱۱۶

۴.۲.۲.۲ نقد دوم ۱۱۸

۴.۲.۳ دیدگاه عبدالرحمن در باب رابطه دین و اخلاق از منظر فلسفی ۱۲۴

۴.۲.۴ مرجع اخلاق از منظر عبدالرحمن ۱۲۸

- ۴.۲.۵ گزارش عبدالرحمن از دیدگاه توماس آکویناس در باب رابطه دین و اخلاق..... ۱۲۹
- ۴.۲.۶ مفهوم «تمایز» در اندیشه عبدالرحمن..... ۱۳۰
- ۴.۲.۷ عبدالرحمن و تعریف اخلاقی انسان..... ۱۳۲
- ۴.۲.۸ دیدگاه عبدالرحمن در باب رابطه اخلاق و سیاست..... ۱۳۳
- ۴.۲.۹ عبدالرحمن و ذات انگاری دین..... ۱۳۴
- ۴.۲.۱۰ نگاه نقادانه به تراث فقهی..... ۱۳۵
- ۴.۲.۱۱ کلی‌گویی در نقد اخلاق مدرن..... ۱۳۵
- ۴.۲.۱۲ مغالطه عدول از تعریف در تبیین رابطه دین و اخلاق..... ۱۳۷

- نتیجه‌گیری..... ۱۴۱
- کتاب‌شناسی..... ۱۴۳

پیش‌گفتار

رابطه‌ی دین و اخلاق یکی از پرسابقه‌ترین مباحث فلسفی به شمار می‌رود. در رساله‌ی اتوفرون افلاطون، این پرسش از زبان سقراط مطرح می‌شود که «آیا آنچه دینداری است، خداوندان از آن رو که دینداری است می‌پسندند یا چون خداوندان می‌پسندند دینداری است؟»^۱

این پرسش و پرسش‌های مشابه آن در سنت‌های فلسفی و کلامی مختلف مانند سنت یونانی، سنت مسیحی و اسلامی و نیز در دوران جدید همواره اهمیت و تازگی خود را حفظ کرده‌اند. تبیین نحوه رابطه میان دین و اخلاق از یک سو بر نوع دین‌شناسی و دینداری متدینان تأثیری مستقیم دارد و از سوی دیگر در تشخیص بنیاد، معیار و هنجارهای اخلاقی راهگشا خواهد بود.^۲ درباره‌ی رابطه‌ی وجودشناسانه، منطقی و معرفت‌شناختی اخلاق و دین دو دیدگاه متقابل وجود دارد: دیدگاهی که اخلاق را وابسته به دین می‌داند و دیدگاهی که بر استقلال اخلاق از دین تأکید دارد.^۳

در جهان غرب، نظریات مطرح‌شده درباره‌ی رابطه‌ی دین و اخلاق در سه دوره‌ی تاریخی قابل ملاحظه است:

الف. یونان باستان: در این دوران فیلسوفان بزرگی همچون سقراط، افلاطون و ارسطو بر این باور بودند که اخلاق ذاتاً مستقل از دین است، زیرا ارزش‌های اخلاقی عینی و عقلی هستند و مرجع آن‌ها عقل و وجدان آدمیان است. در جبهه‌ی دیگر رواقیون قرار داشتند که اگرچه از هنجارها و حقوق طبیعی سخن می‌گفتند، اما مرجع آن را عقل کیهانی یا خداوند می‌دانستند.^۴

ب. سنت مسیحی: در این دوران نیز دوگانه‌ی تقدم یا تأخر اخلاق نسبت به دین ادامه